

Autoreferat

1. Imię i nazwisko.

FILIP ŁUKASZ GAŃCZAK

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe lub artystyczne – z podaniem podmiotu nadającego stopień, roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.

2005 (14 października) – tytuł magistra dziennikarstwa i komunikacji społecznej, Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej UJ; tytuł pracy magisterskiej: „Studium porównawcze polskich i niemieckich dzienników telewizyjnych na przykładzie *Wiadomości*, *Wydarzeń*, *heute* i *Sat.1 News*”; promotor: prof. dr hab. Ireneusz Bobrowski

2016 (28 października) – stopień doktora nauk społecznych w zakresie nauk o polityce, nadany uchwałą Rady Naukowej Instytutu Studiów Politycznych PAN; tytuł rozprawy doktorskiej: „Władze Niemieckiej Republiki Demokratycznej wobec wydarzeń w PRL w latach 1980–1981. Mechanizmy podejmowania decyzji politycznych w sytuacji kryzysowej”; promotor: dr hab. Wanda Jarząbek, prof. ISP PAN

3. Informacja o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych lub artystycznych.

Od 12 stycznia 2012 r. jestem zatrudniony w Instytucie Pamięci Narodowej w Warszawie (obecnie w Wydziale Analiz i Opracowań). Nie jest to jednostka naukowa *de jure*, ale *de facto* IPN prowadzi szeroko zakrojone badania naukowe oraz działania w zakresie popularyzacji nauki.

W semestrze letnim 2022 pracowałem ponadto – na zasadzie umowy o świadczenie usług – na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach. Prowadziłem tam seminarium „Warsztat dziennikarski” dla studentów III roku dziennikarstwa i komunikacji medialnej.

Wcześniej, w latach 2004–2012, byłem związany z tygodnikiem „Newsweek Polska” – najpierw jako korespondent w Berlinie (2004–2006), a następnie jako etatowy dziennikarz działu zagranicznego w Warszawie (2006–2012).

4. Omówienie osiągnięć, o których mowa w art. 219 ust. 1 pkt. 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2021 r. poz. 478 z późn. zm.). Omówienie to winno dotyczyć merytorycznego ujęcia

przedmiotowych osiągnięć, jak i w sposób precyzyjny określać indywidualny wkład w ich powstanie, w przypadku, gdy dane osiągnięcie jest dziełem współautorskim, z uwzględnieniem możliwości wskazywania dorobku z okresu całej kariery zawodowej.

Moje główne osiągnięcie naukowe w myśl wskazanej ustawy to monografia *Gryf, młot i cyrkiel. Szczecin w polityce władz NRD 1970–1990*, opublikowana przez Instytut Pamięci Narodowej (Szczecin–Warszawa 2022, 208 s., ISBN 978-83-8229-467-5). Jestem jej jedynym autorem. Recenzentami wydawniczymi byli dr hab. Dariusz Wojtaszyn z Uniwersytetu Wrocławskiego i dr Tomasz Ślepowroński z Uniwersytetu Szczecińskiego. Monografia ukazała się w serii „Świat wobec Szczecina”, w ramach oddziałowego projektu badawczego IPN o tym samym tytule.

4.1. Zarys tematyczny pracy i stan badań

Niemieccy komuniści niełatwo przyjęli utratę Szczecina – miasta, w którym wiosną i wczesnym latem 1945 r. tworzyli zręby administracji. Później jednak socjalistyczna NRD deklarowała nienaruszalność swej granicy z Polską – długoletnią sojuszniczką w Układzie Warszawskim i Radzie Wzajemnej Pomocy Gospodarczej. O ile w Republice Federalnej Niemiec nie brakowało publikacji o rewizjonistycznym wydzwieku, podważających dokonania nowych gospodarzy Szczecina, o tyle w prasie i literaturze NRD chwalono polski wysiłek odbudowy, podjęty na dawnych ziemiach wschodnich Rzeszy. Z archiwalnych dokumentów władz NRD wyłania się jednak dużo mniej idylliczny obraz metropolii nad dolną Odrą. W latach siedemdziesiątych, a jeszcze wyraźniej w kolejnej dekadzie, otwarcie pisano o problemach gospodarczych miasta i opozycyjnej, antysocjalistycznej aktywności jego mieszkańców. To właśnie wschodnioniemieckie spojrzenie, dotychczas pomijane w historiografii, starałem się zrekonstruować w mojej monografii.

Powojenne dzieje Szczecina były wprawdzie niejednokrotnie przedmiotem zainteresowania badaczy. Na ogół jednak autorzy ograniczali się do polskich źródeł i przyjmowali wąskie ramy chronologiczne, koncentrując się albo na pierwszych miesiącach i latach po 26 kwietnia 1945 r., gdy Szczecin zajęła Armia Czerwona, albo na przesileniach politycznych w PRL, z których zwłaszcza dwa – Grudzień '70 oraz rewolucja Solidarności 1980–1981 – trwale zapisały się w historii miasta. Słusznie zauważał Tytus Jaskułowski, że nadal „brakuje w literaturze opracowań dotyczących zewnętrznego postrzegania Szczecina w kontekście polskich przełomów”.

Zmienić ten stan rzeczy, tzn. doprowadzić do pełniejszego opisanie „dziejów miasta w latach 1945–1989 w kontekście międzynarodowym”, ma projekt naukowy „Świat wobec Szczecina”, zainicjowany przez szczecińskie Oddziałowe Biuro Badań Historycznych IPN. Mnie przypadło w udziale zbadanie, na ile Szczecinem i tym, co się w nim działo, interesowały się władze Niemieckiej Republiki Demokratycznej.

Lata przed powstaniem NRD (1949), gdy w Szczecinie działała nawet krótko niemiecka komunistyczna administracja, wnikliwie opisał Bernd Aischmann w pracy *Mecklenburg-Vorpommern, die Stadt Stettin ausgenommen* (2008). Pionierski okres po 26 kwietnia 1945 r. przybliżają też m.in. wspomnienia czołowych aktorów tamtych wydarzeń, edycje źródeł oraz artykuły naukowe polskich i niemieckich autorów. Brak było natomiast analogicznych publikacji o wschodnioniemieckim spojrzeniu na Szczecin w okresie istnienia NRD.

Tymczasem zainteresowanie komunistycznych władz wschodnioniemieckich Szczecinem utrzymywało się w kolejnych latach i dekadach. Sprzyjały temu – abstrahując od kwestii granicznych – choćby bliskość geograficzna, rosnące znaczenie tego miasta portowego w gospodarce PRL i, *last but not least*, jego kluczowa rola w czasie wspomnianych przesileni politycznych. Jednak ani działalność Konsulatu Generalnego NRD w Szczecinie (1975–1990), ani chociażby szczecińska aktywność wschodnioniemieckich tajnych służb nie były dotąd przedmiotem pogłębionych badań naukowych. „Polityce polskiej” NRD poświęcono już wprawdzie dość liczne publikacje, ale w zdecydowanej większości z nich Szczecin zajmował miejsce marginalne (względnie dobrze opisano jedynie konflikt w Zatoce Pomorskiej z drugiej połowy lat osiemdziesiątych). Moja monografia jest próbą wypełnienia tej luki badawczej.

Podtytuł pracy wskazuje, że jej przedmiotem stały się lata 1970–1990. Taki przedział czasowy wynika z założeń projektu naukowego „Świat wobec Szczecina”, w ramach którego powstała moja monografia.

Cezura początkowa to przełom grudnia 1970 i stycznia 1971 r. – okres strajków i wystąpień robotniczych na Wybrzeżu, którego tragiczną kulminacją był „czarny czwartek” 17 grudnia 1970 r., kiedy to tylko w Szczecinie zginęło kilkanaście osób. Cezurę końcową wyznaczają z jednej strony transformacja ustrojowa w Polsce, a z drugiej – zjednoczenie Niemiec z 3 października 1990 r., wraz z którym przestała istnieć Niemiecka Republika Demokratyczna.

Zakreślone tutaj ramy chronologiczne nie dotyczą części pierwszej – wprowadzenia, ściślej zaś rozdziału „Komuniści niemieccy i NRD wobec Szczecina 1945–1970”, którego celem jest również pokazanie, jak władze Niemieckiej Republiki Demokratycznej – a przed powstaniem tego państwa komuniści niemieccy – postrzegały Szczecin w pierwszym ćwierćwieczu po II wojnie światowej. W rozdziale tym przypominam krótki okres niemieckiej komunistycznej administracji w mieście (1945), czas przymusowych wysiedleń ludności niemieckiej i stopniowego uznawania przez niemieckich komunistów polskich praw do Szczecina, wreszcie – wschodnioniemieckie spojrzenie na Szczecin w pierwszych dwóch dekadach istnienia NRD. Wiele bowiem późniejszych ocen i tendencji ma źródła w pierwszym powojennym ćwierćwieczu.

Rozdział drugi wprowadzenia jest poświęcony dwóm instytucjom, które po stronie wschodnioniemieckiej najbardziej systematycznie zajmowały się zbieraniem informacji o sytuacji w Szczecinie: Konsulatowi Generalnemu NRD w tym mieście i tamtejszej sieci agenturalnej Ministerstwa Bezpieczeństwa Państwowego (MfS). Pokazuję, jak doszło do otwarcia w 1975 r. wschodnioniemieckiej placówki dyplomatycznej w Szczecinie, kreślę krytyczne sylwetki kolejnych konsulów generalnych, przybliżam zadania i tryb pracy konsulatu. Sygnalizuję także, jak rozwijała się szczecińska sieć tajnych współpracowników i etatowych funkcjonariuszy MfS, tworzących (w latach osiemdziesiątych) ekspozyturę Grupy Operacyjnej Warszawa bądź działających niezależnie od niej. Ukazuję silne strony, ale też słabości tej sieci i działania podejmowane przez MSW PRL w celu jej rozpracowania.

Szczecińskim przełomom poświęciłem drugą, centralną część pracy. Nadałem jej konstrukcję chronologiczno-problemową.

Rozdział pierwszy to próba pokazania, jakie miejsce zajmował Szczecin w enerdowskich sprawozdaniach i ocenach dotyczących Grudnia '70 i Stycznia '71. Dowodzę, że nie było to – zwłaszcza w porównaniu z Gdańskiem i Gdynią – miejsce pierwszoplanowe, adekwatne do rangi wydarzeń rozgrywających się w mieście.

W obszernym rozdziale drugim badam, jak władze NRD postrzegały sytuację w Szczecinie w okresie papieskiej pielgrzymki 1979 r., strajków sierpniowych 1980 r., rewolucji Solidarności i stanu wojennego. Osobne podrozdziały poświęciłem m.in. PZPR, Solidarności, gospodarce, ograniczeniom ruchu granicznego, studentom enerdowskim w Szczecinie i sprawie potencjalnej interwencji wojskowej NRD w PRL.

Rozdział trzeci traktuje o wschodnioniemieckim postrzeganiu Szczecina w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Wychodzę tu jednak od wydarzeń, które poprzedziły przemiany w PRL, takich jak szczecińska wizyta Michała Gorbaczowa oraz strajki sierpniowe 1988 r. w tym mieście. Dzięki temu, że 1 stycznia 2021 r. w niemieckim Urzędzie Spraw Zagranicznych upłynął trzydziestoletni okres ochronny dla materiałów wytworzonych w roku 1990, możliwe stało się ich uwzględnienie, a tym samym zbadanie, jak demokratyzacja NRD wpłynęła na pracę Konsulatu Generalnego tego państwa w Szczecinie.

Zasadniczą część monografii zamyka zakończenie podsumowujące poczynione ustalenia. Lekturę mają ułatwić bibliografia, wykaz skrótów i indeks osobowy.

4.2. Cele pracy i pytania badawcze

Celem publikacji jest poszerzenie oraz rozpowszechnienie wiedzy na temat postrzegania Szczecina przez władze Niemieckiej Republiki Demokratycznej – ze szczególnym uwzględnieniem trzech przełomowych okresów: Grudnia '70, rewolucji Solidarności i stanu wojennego (1980–1983) oraz transformacji ustrojowej (1989–1990).

Analizie towarzyszyły następujące pytania badawcze:

- Jak w okresie 1970–1990 władze NRD postrzegały sytuację w Szczecinie i główne podmioty ówczesnej lokalnej/regionalnej sceny politycznej: wojewódzkie władze państwowe i partyjne, miejscową hierarchię kościelną, opozycję demokratyczną, a od roku 1980 również NSZZ „Solidarność” Pomorza Zachodniego? Czy próbowano wpływać na tę sytuację i te podmioty?
- Jakie ewentualne zagrożenia dla własnych interesów władze NRD dostrzegały wówczas w związku z sytuacją w Szczecinie?
- Czy kwestia przynależności państwowej Szczecina i okolic była w tym okresie podważana przez stronę wschodnioniemiecką?
- Jakie instytucje NRD odgrywały wówczas kluczową rolę w zbieraniu i selekcji informacji na temat Szczecina? Skąd czerpały one informacje?
- Na ile sprawnie funkcjonował w aparacie partyjno-państwowym NRD przepływ informacji na temat sytuacji w Szczecinie? Na ile zmieniał się on w okresach przesileni politycznych? Czy najważniejsze informacje docierały do centralnych władz partyjnych i państwowych? Czy autorzy raportów o Szczecinie potrafili wyjść poza oczekiwania adresatów? Na ile władze PRL sterowały informacjami docierającymi do strony wschodnioniemieckiej?

4.3. Metoda badawcza i podstawa źródłowa

W monografii wykorzystałem narzędzia badawcze z warsztatu historyka. Podstawą badań jest krytyczna analiza materiałów archiwalnych pod kątem przedstawionych wyżej celów pracy.

Najważniejsze źródła wykorzystane w monografii pochodzą z archiwów niemieckich i zostały wytworzone przez władze państwowe bądź partyjne NRD. W pierwszej kolejności należy tu wymienić materiały dyplomatyczne, przechowywane dziś w Archiwum Politycznym Urzędu Spraw Zagranicznych (PA AA) w Berlinie. Fundamentalne znaczenie dla mojej monografii mają dokumenty Konsulatu Generalnego NRD w Szczecinie: notatki z rozmów, cykliczne raporty, plany pracy itp. Do istotnych źródeł, z których korzystałem, należą także dokumenty wytworzone przez Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego NRD, udostępniane obecnie przez Archiwum Akt Stasi (Stasi-Unterlagen-Archiv), funkcjonujące w strukturach Archiwum Federalnego (Bundesarchiv). W Archiwum Federalnym korzystałem ponadto z materiałów Komitetu Centralnego Socjalistycznej Partii Jedności Niemiec (SED) i rządu NRD, a w części wojskowej tegoż archiwum, mieszczącej się we Fryburgu Bryzgowijskim – z raportów wywiadu Narodowej Armii Ludowej (NVA) NRD.

Konieczne stały się należyta selekcja i krytyczna analiza zebranego materiału, a więc także jego konfrontacja z innymi archiwaliami, z literaturą przedmiotu i relacjami świadków opisywanych wydarzeń.

Korzystałem więc również z materiałów wytworzonych przez władze PRL (KC i KW PZPR, MSW, MSZ) i – w mniejszym stopniu – Republiki Federalnej Niemiec. W Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej sięgnąłem m.in. po materiały Służby Bezpieczeństwa zgromadzone w związku ze sprawą obiektową „Szprewa”, w ramach której rozpracowywano szczecińskie przedstawicielstwa NRD. Z kolei w Archiwum MSZ pomocny okazał się dla mnie zespół Protokół Dyplomatyczny, w którym znalazłem podstawowe informacje biograficzne o dyplomatach wschodnioniemieckich pełniących służbę w Szczecinie. Korzystałem ponadto z materiałów przechowywanych w Archiwum Akt Nowych w Warszawie i w Archiwum Państwowym w Szczecinie.

Kolejne uzupełniające źródło stanowiła dla mnie prasa enerdowska: dziennik KC SED „Neues Deutschland” i stołeczny „Berliner Zeitung”, a sporadycznie także prasa PRL. Publikacje pamiętnikarskie byłych polityków KPD/SED, dyptomatów i funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa NRD, które przynajmniej w części

odnosiłyby się do Szczecina, należą do rzadkości. Tym cenniejszym uzupełnieniem pracy stały się relacje uzyskane bezpośrednio od uczestników i świadków opisywanych wydarzeń, nawet jeśli słabość ludzkiej pamięci, subiektywność takich wypowiedzi i niebezpieczeństwo manipulacji nakazują przyjmować je z ostrożnością. Wykorzystałem w pracy m.in. relacje byłej długoletniej tłumaczki Konsulatu Generalnego NRD w Szczecinie i dwóch ostatnich ambasadorów NRD w Warszawie.

4.4. Osiągnięte wyniki

Przeprowadzona analiza pozwoliła wyczerpująco odpowiedzieć na pytania badawcze postawione na wstępie.

W pierwszym powojennym ćwierćwieczu władze we wschodnim Berlinie tylko sporadycznie interesowały się Szczecinem. W przygranicznym mieście nie było wówczas przedstawicielstwa dyplomatycznego NRD. Skutki tego stanu rzeczy dały się odczuć w czasie rewolty robotniczej na Wybrzeżu w grudniu 1970 r. Za informowanie o tym, co dzieje się na Pomorzu Zachodnim, odpowiadał wtedy Konsulat Generalny NRD w Gdańsku. Był on jednak zaabsorbowany przede wszystkim wydarzeniami w Trójmieście; o Szczecinie informował zdawkowo i z dużym opóźnieniem. Szybciej reagowało Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego, ale także ono nie miało głębszej wiedzy o sytuacji w przygranicznej metropolii.

Stopniowy wzrost gospodarczego znaczenia Pomorza Zachodniego i otwarcie granicy PRL-NRD dla masowego ruchu turystycznego wymusiły rozbudowę sieci wschodnioniemieckich placówek dyplomatycznych w Polsce. Otwarty w roku 1975 Konsulat Generalny NRD w Szczecinie był wprawdzie słabiej obsadzony niż jego starsze odpowiedniki we Wrocławiu i w Gdańsku, ale i tak gwarantował Berlinowi regularny dopływ informacji z regionu, tj. ówczesnych województw szczecińskiego, koszalińskiego, gorzowskiego i pilskiego. Miało to niebagatelne znaczenie choćby w sierpniu 1980 r. – w chwili wybuchu masowych strajków na Wybrzeżu.

Po Sierpniu także resort bezpieczeństwa państwowego NRD utworzył w PRL swoje stałe przedstawicielstwo – Grupę Operacyjną Warszawa z ekspozyturą m.in. w Szczecinie. Zarówno Konsulat Generalny NRD w tym mieście portowym, jak i tamtejsza filia MfS najbardziej rozbudowane kadrowo były w okresie stanu wojennego w Polsce. Później obecność wschodnioniemieckich służb dyplomatycznych i specjalnych w Szczecinie znów zmalała, co można by odczytywać jako dowód, że Berlin uznał sytuację polityczną w PRL za ustabilizowaną. Jednak u schyłku lat osiemdziesiątych – w okresie strajków 1988 r., obrad okrągłego stołu i konfliktu

o rozgraniczenie wód terytorialnych w Zatoce Pomorskiej – nie zadbano o powtórne wzmocnienie przedstawicielstw w Szczecinie. Być może częściowo wynikało to z problemów wewnętrznych NRD, które z całą mocą ujawniły się pod koniec dekady i zaabsorbowały znaczną część uwagi tamtejszych władz.

Niezależnie od trudności kadrowych (i językowych) szczecińscy konsulowie NRD – sojusznicy PRL – mieli nieporównanie lepsze warunki pracy niż ich koledzy z państw neutralnych, a tym bardziej z krajów NATO. Byli wprawdzie także inwigilowani przez służby gospodarzy. Mieli jednak dużo łatwiejszy dostęp do wojewódzkich władz państwowych i partyjnych, dyrektorów kluczowych zakładów pracy, redaktorów miejscowych gazet, przedstawicieli reżimowych związków zawodowych itp. Wykorzystywali to również ci etatowi pracownicy MfS, którzy uzyskali status dyplomatów.

Polscy rozmówcy starali się, co rozumiałe, odpowiednio ukierunkować informacje docierające do strony wschodniemieckiej. Przedstawiciele władz PRL byli skłonni chociażby bagatelizować własne trudności gospodarcze oraz problemy z Kościołem katolickim i opozycją demokratyczną. O ile w latach siedemdziesiątych szczecińscy dyplomaci NRD często powielali w swych raportach ten urzędowy optymizm gospodarzy, o tyle po Sierpniu stali się dużo bardziej nieufni. Stanisławowi Miśkiewiczowi, długoletniemu I sekretarzowi Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Szczecinie, Konsulat Generalny i ekspozytura MfS zarzucały bagatelizowanie trudności i nie dość energiczną walkę z Solidarnością. Z tą ostatnią nie utrzymywały oficjalnych kontaktów – także w okresie, gdy była ona uznawana przez władze PRL. Zachodniopomorskich liderów związku – Mariana Jurczyka i Stanisława Wądołowskiego – zaliczano w Berlinie do „sił ekstremistycznych”. Nieco przychylniej spoglądano na Kazimierza Majdańskiego, w latach 1979–1992 biskupa diecezjalnego szczecińsko-kamieńskiego, uważanego za umiarkowanego hierarchę.

W ostatnim piętnastoleciu PRL służby dyplomatyczne i specjalne NRD dużo uwagi poświęcały nie tylko szczecińskiej polityce, lecz także sytuacji gospodarczej w regionie. Po sierpniu 1980 r. oceniano ją bardzo krytycznie. W drugiej połowie lat osiemdziesiątych porty w Szczecinie i Świnoujściu postrzegano zarazem coraz częściej jako konkurencję dla portu w Rostoku i nowo powstałego terminalu promowego na Rugii.

Mimo roli odgrywanej w czasie kolejnych przełomów – w Grudniu '70, Sierpniu '80 i u progu późniejszej transformacji ustrojowej – Szczecin nie był, rzecz jasna, centrum

życia politycznego i gospodarczego PRL. Poza momentami przesileni informacje z tego miasta rzadko (i zazwyczaj okreśną drogą) trafiały na biurka najważniejszych decydentów w NRD. Berlin nie miał więc potrzeby, by kierować tam swoich najlepszych dyplomatów i funkcjonariuszy tajnych służb.

Wschodniemieckie notatki i raporty ze Szczecina nie wychodziły spod pióra wybitnych ekspertów od spraw polskich, lecz raczej poprawnych urzędników średniego szczebla. Nie mieli oni ambicji, by wyjść poza oczekiwania swych zleceniodawców w Berlinie i zerwać ze schematycznym myśleniem elit partyjnych NRD, niechętnych – przynajmniej do jesieni 1989 r. – wszelkim reformom.

Z dzisiejszej perspektywy materiały Konsulatu Generalnego NRD w Szczecinie i tamtejszej ekspozytury MfS – dotychczas niemal niewykorzystywane przez badaczy – są jednak interesującą, bardzo szczegółową kroniką wydarzeń lat 1975(1980)–1990. Krytycznie analizowane, mogą być wartościowym źródłem historycznym dla badaczy relacji polsko-niemieckich, ale też dziejów PRL i regionu. Monografia *Gryf, młot i cyrkiel* rzuca nowe światło zarówno na stosunki polsko-enerdowskie, jak i ważne wydarzenia w powojennej historii Polski, od objęcia Szczecina przez polską administrację, po Grudzień '70, rewolucję Solidarności i transformację ustrojową. Książka odsłania także mechanizmy działania władz NRD i PRL oraz ich tajnych służb. Choćby z tych powodów z powodzeniem może służyć nie tylko historykom, lecz również przedstawicielom takich nauk społecznych, jak nauki o polityce czy nauki o bezpieczeństwie.

Podobnego zdania byli autorzy obu recenzji wydawniczych.

„Książka ta – pisze dr Tomasz Ślepowroński – wprowadza do zbiorowej pamięci wątki dziejów najnowszych mało lub w ogóle nieznanne, wzbogacające dzięki temu lokalną świadomość historyczną. Przyczynia się też do przypomnienia faktu, że w XX w. istniało też drugie państwo niemieckie, a jego polityka i działalność w aspekcie szczecińskim i zachodniopomorskim odgrywała niebagatelną rolę”. Ten sam recenzent zauważył również, że wyszedłem „poza główny cel projektu, czyli pokazanie stanowiska »Świata wobec Szczecina«, i „na przykładzie dyplomatycznego zainteresowania miastem i mających w nim miejsce wydarzeń politycznych” pokusiłem się o dokonanie „analizy sprawności i skuteczności wschodniemieckiego aparatu partyjno-państwowego”.

„Od strony merytorycznej praca spełnia wszelkie kryteria stawiane rozprawom naukowym” – stwierdza z kolei drugi z recenzentów, dr hab. Dariusz Wojtaszyn. Chwali on m.in. „szeroką bazę źródłową”.

Monografia została także dostrzeżona i doceniona w mediach, zarówno regionalnych („Głos Szczeciński”, „Kurier Szczeciński”, „Gazeta Wyborcza Szczecin”, Radio Szczecin), jak i ogólnopolskich (TVP Historia, radiowa Jedynka, sekcja niemiecka Polskiego Radia dla Zagranicy, „Przegląd Bałtycki”, portal historyczny histmag.org). Prezentowałem ją na XXX Targach Książki Historycznej w Warszawie (27 listopada 2022 r.), w ramach cyklu „Kulisy historii” w IPNtv (17 grudnia 2022 r.) oraz podczas uroczystego otwarcia księgarni IPN w Szczecinie (10 stycznia 2023 r.). Fragmenty w językach polskim i niemieckim opublikował na swojej stronie internetowej magazyn „Wszystko Co Najważniejsze”.

5. Informacja o wykazywaniu się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.

W aktywności naukowej prowadzonej przeze mnie od czasu uzyskania stopnia naukowego doktora można wyróżnić trzy główne obszary tematyczne. Są to: Niemiecka Republika Demokratyczna i jej polityka wobec PRL; zbrodnie niemieckie w okupowanej Polsce 1939–1945 i ich powojenne rozliczenia; oraz w mniejszym stopniu: środowisko filmowe w Polsce Ludowej.

5.1. Niemiecka Republika Demokratyczna i jej polityka wobec PRL

Jesienią 2017 r. nakładem Instytutu Pamięci Narodowej ukazała się moja monografia *Polski nie oddamy. Władze NRD wobec wydarzeń w PRL 1980–1981*. Jest to poszerzona i poprawiona wersja mojej rozprawy doktorskiej, obronionej rok wcześniej w ISP PAN. Książka spotkała się z pozytywnym przyjęciem w środowisku polskich historyków – m.in. była nominowana do Nagrody Historycznej im. Kazimierza Moczarskiego. Doczekała się także przekładu na język niemiecki, wydanego w 2020 r. przez prestiżową oficynę Ferdinand Schönigh, należącą do grupy Brill Deutschland. Wydanie niemieckie, noszące tytuł *Polen geben wir nicht preis. Der Kampf der DDR-Führung gegen die Solidarność*, do dziś zbiera życzliwe recenzje i omówienia. Ich autorami są m.in. uznani historycy: Hermann Wentker, Andreas Malycha, Annika Frieberg czy Rüdiger Ritter, a także Markus Meckel, były (demokratycznie wybrany) minister spraw zagranicznych NRD i długoletni deputowany do Bundestagu.

W ten sam zakres tematyczny wpisuje się obszerna edycja źródeł *Raporty polskie Stasi 1981–1989*, t. 1: *W przededniu stanu wojennego. Czerwiec–grudzień 1981*, wydana przez IPN w roku 2020. Jestem jej współredaktorem, wymienionym na drugim miejscu – po Tytusie Jaskułowskim, a przed Konradem Knochem, Piotrem Abryszeńskim i Ewą Pejaś. Mój wkład, który oceniam na 25 proc., polegał na opracowaniu części dokumentów zamieszczonych w tomie oraz samodzielnym przygotowaniu wprowadzającego rozdziału *Od czerwca do grudnia. PRL w przededniu stanu wojennego*.

Do ważniejszych publikacji na temat NRD, w których przygotowaniu uczestniczyłem, zaliczam też leksykon *Die Todesopfer an der Berliner Mauer 1961–1989. Ein biographisches Handbuch*, wydany w 2019 r. nakładem Ch. Links Verlag. Jestem współautorem dwóch obszernych biogramów polskich ofiar muru berlińskiego zamieszczonych w tej publikacji: Czesława Kukuczki (wraz z dr. Hansem-Hermannem Hertlem) i Franciszka Piesika (wraz z dr. Magdaleną Dźwigal). Obszerniejszy tekst o Czesławie Kukuczce już wcześniej (2017 r.) opublikowaliśmy z dr. Hertlem w formie artykułu naukowego w roczniku „ZeitRäume”, wydawanym przez Centrum Badań nad Historią Współczesną (ZZF) w Poczdamie. Publikacja ta przyczyniła się do tego, że w 2018 r. śledztwo w sprawie okoliczności śmierci Kukuczki wszczęła Oddziałowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Poznaniu, a pośrednio także do tego, że 14 marca 2024 r. przed Sądem Krajowym w Berlinie ruszył proces Martina Manfreda N. – byłego funkcjonariusza Ministerstwa Bezpieczeństwa Państwowego NRD, który usłyszał zarzut zamordowania Kukuczki. Media relacjonujące proces, w tym „Der Spiegel”, „Frankfurter Allgemeine Zeitung” i „Berliner Zeitung”, powoływały się na wyniki badań moich i dr. Hertlego.

Tematykę enerdowską podejmowałem też w innych artykułach opublikowanych w czasopiśmie naukowych. Po uzyskaniu przeze mnie stopnia doktora były to publikacje: *Co władze NRD wiedziały o przygotowaniach do stanu wojennego w Polsce?* („Wolność i Solidarność”, 2021–2022, nr 13–14), *Kościół katolicki w PRL 1980–1981 w dokumentach władz NRD* („Pamięć i Sprawiedliwość” 2021, nr 1/37), *Władze Niemieckiej Republiki Demokratycznej wobec Okrągłego Stołu i przemian w Polsce w 1989 roku* („Forum Historyczno-Społeczne” 2018, nr 6), *Bezdroża stanu wojennego. Rozmowa Jerzego Urbana z dyplomatą wschodnioniemieckim w maju 1982 roku* („Pamięć i Sprawiedliwość” 2018, nr 1/31), *Agentura Stasi w PRL w czasach pierwszej „Solidarności”*. *Wstęp do dyskusji* („Pamięć i Sprawiedliwość” 2017, nr 2/30)

oraz *Kulisy stanu wojennego i rozmów władz PRL z Lechem Wałęsą. Nieznany dokument z niemieckiego archiwum* („Studia Polityczne” 2017, nr 1, t. 45).

Na temat NRD publikowałem też regularnie w recenzowanych tomach konferencyjnych. Po roku 2016 były to następujące artykuły: *SED a PZPR 1980–1981. Kontakty i naciski* (tom *Kryzys w partii – partia w kryzysie. Ostatnia dekada PZPR*, red. T. Kozłowski, M. Siedziako, wyd. IPN, Warszawa 2023), *Konsulat Generalny NRD w Gdańsku wobec rewolty grudniowej 1970 roku* (tom *Strajki, manifestacje i starcia uliczne w PRL i bloku wschodnim*, red. J. Kufel, K. Knoch, wyd. ECS, Gdańsk 2022), *Pierwsza i druga pielgrzymka Jana Pawła II do Polski w dokumentach władz NRD* (tom *Papieskie pielgrzymki w PRL*, red. W. Polak, J. Kufel, P. Ruchlewski, wyd. ECS, Gdańsk 2019).

Złożyłem ponadto do recenzji teksty konferencyjne *Strajki sierpniowe 1980 roku z perspektywy władz NRD* oraz „*Prowokacja berlińska*”. *Powstanie czerwcowe w NRD w materiałach tajnych służb PRL*. Pierwszy z nich przypuszczalnie ukaże się w II półroczu 2024 r. w tomie przygotowywanym przez IPN, drugi – w tomie Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im. Willy’ego Brandta UW r w nieznanym jeszcze terminie. W październiku 2023 r. w Pradze, na międzynarodowej konferencji poświęconej partiom komunistycznym, wygłosiłem z kolei referat „The Socialist Unity Party of Germany (SED) and the Polish crisis in 1981”.

Na zaproszenie czasopism naukowych („Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” oraz „Pamięć i Sprawiedliwość”) recenzowałem ponadto artykuły o tematyce eneradowskiej, w tym jeden w języku niemieckim.

5.2. Zbrodnie niemieckie i ich powojenne rozliczenia

W 2020 r. nakładem wydawnictwa Czarne ukazała się biografia mojego autorstwa *Jan Sehn. Tropiciel nazistów*. Jest to książka popularnonaukowa, skierowana do szerokiego grona odbiorców, ale zarazem oparta na szerokiej kwerendzie przeprowadzonej w archiwach polskich i zagranicznych, zaopatrzona w bogatą bibliografię i przypisy końcowe. Została ona uhonorowana Międzynarodową Nagrodą im. Witolda Pileckiego. Była ponadto nominowana do Nagród Historycznych Polityki i Nagrody Historycznej m.st. Warszawy im. Kazimierza Moczarskiego oraz znalazła się w finale V Edycji Konkursu o Nagrodę im. Janusza Kurtyki. W roku 2022 nakładem wydawnictwa Wallstein z Getyngi ukazało się jej niemieckie tłumaczenie pt. *Jan Sehn und die Ahndung der Verbrechen von Auschwitz. Eine Biografie*. Pozytywne omówienia bądź recenzje zamieściły m.in. dzienniki „Süddeutsche Zeitung” (piórem znanego historyka

prof. Stephana Lehnstaedta), „Frankfurter Rundschau”, „Die Welt” i „Der Standard”, czasopismo prawnicze „Betrifft Justiz” oraz publiczne radio Deutschlandfunk. Niemieckie wydanie miałem już okazję zaprezentować w 2023 r. w Berlinie (w marcu w tamtejszej siedzibie Instytutu Pileckiego), we Frankfurcie nad Menem (w kwietniu w Instytucie im. Fritza Bauera – online), w Lipsku (w kwietniu na tamtejszych Targach Książki) i Wiedniu (we wrześniu w Instytucie Polskim).

Janowi Sehnowi jest również poświęcony recenzowany album *Professor Jan Sehn 1909–1965. Prawnik, sędzia śledczy, łowca nazistów*, wydany w 2019 r. wspólnie przez IPN i Instytut Ekspertyz Sądowych w Krakowie. Jestem wraz z Piotrem Litką współautorem tej publikacji. Mój wkład oceniam na 50 proc. – samodzielnie przygotowałem obszerne wprowadzenie.

Problematyce zbrodni niemieckich w okupowanej Polsce i ich powojennych rozliczeń poświęciłem też kilka wystąpień konferencyjnych i artykułów naukowych. W roczniku „Zagłada Żydów. Studia i Materiały” z 2022 r. (nr 18) ukazał się mój tekst *Prawnicy kontra zbrodniarze*, będący recenzją monografii dr Joanny Lubeckiej *Niemiecki zbrodniarz przed polskim sądem*. W niedługim czasie w tomie przygotowywanym przez IPN ma się ukazać mój artykuł *Pacyfikacja wsi Bobrowa 9 lipca 1943 r. Przebieg, rozliczenia, pamięć* (tekst otrzymał już dwie pozytywne recenzje). Pomyślne recenzje otrzymał także mój artykuł konferencyjny *Ludolf von Alvensleben (1901–1970). Nieukarany kat Pomorza i Kujaw*. Rodzinie Alvenslebenów poświęciłem też dwa dalsze wystąpienia konferencyjne: „»Polenfreundlichkeit und internationale Einstellung« Joachim von Alvensleben” (w Berlinie w październiku 2023 r.) i „Wyrok bez kary. Albrecht von Alvensleben” (w Łodzi w listopadzie 2023 r.). W obu przypadkach teksty konferencyjne złożyłem do recenzji.

Jestem również recenzentem wydawniczym monografii Waldemara Czachura i Petera Olivera Loewa „*Nigdy więcej wojny!*” *1 września w kulturze pamięci Polski i Niemiec w latach 1945–1989* (wyd. Scholar, Warszawa 2022). Z kolei dla Instytutu Pileckiego recenzowałem anglojęzyczny artykuł naukowy o powojennych rozliczeniach zbrodni niemieckich.

5.3. Środowisko filmowe w PRL

W ostatnim czasie powróciłem do badań nad środowiskiem filmowym w PRL, zapoczątkowanych książką *Filmowcy w matni bezpieczeństwa* (2011). W maju 2023 r. wraz z dr. hab. Sebastianem Ligarskim zorganizowałem w Szczecinie ogólnopolską konferencję naukową IPN „Filmowcy w rzeczywistości politycznej Polski Ludowej”

(zob. punkt 6.2. Osiągnięcia organizacyjne). Wygłosiłem na niej referat *Filmowcy i Służba Bezpieczeństwa. Zaproszenie do badań*. Artykuł konferencyjny o tym samym tytule otrzymał już pozytywne recenzje i czeka na dalsze prace redakcyjne.

Jestem ponadto recenzentem wydawniczym popularnonaukowej książki Sebastiana Ligarskiego i Grzegorza Majchrzaka *Artyści, PRL i безпеka* (wyd. Księży Młyn, Łódź 2018) oraz recenzentem dwóch artykułów naukowych o tematyce filmowej nadesłanych do półrocznika „Pamięć i Sprawiedliwość”.

6. Informacja o osiągnięciach dydaktycznych, organizacyjnych oraz popularyzujących naukę lub sztukę.

6.1. Osiągnięcia dydaktyczne.

W semestrze letnim 2022 prowadziłem na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach seminarium „Warsztat dziennikarski” dla studentów III roku dziennikarstwa i komunikacji medialnej (90 godzin).

Po wydaniu wspomnianej wyżej biografii *Jan Sehn. Tropiciele nazistów* wygłosiłem w Polsce i Niemczech serię wykładów bądź referatów związanych z tematyką podjętą w tej publikacji. 27 maja 2020 r. w ramach seminariów naukowych Instytutu Pileckiego w Warszawie miałem wykład „Jan Sehn. Tropiciele nazistów”. 11 listopada 2020 r. na zaproszenie Aleksander-Brückner-Zentrum für Polenstudien (Centrum Studiów Polonoznawczych uniwersytetów w Halle i Jenie) wygłosiłem wykład „Jan Sehn und die juristische Aufarbeitung von NS-Verbrechen im Nachkriegspolen”. 13 stycznia 2021 r. w ramach cyklu „Prawo w obliczu bezprawia. Sądowe rozliczenia zbrodni okresu II wojny światowej” Pracowni Badań nad Sprawiedliwością Okresu Przejściowego Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich Uniwersytetu Wrocławskiego miałem wykład „Auschwitz w gabinecie przesłuchań. Profesor Jan Sehn (1909–1965)”. Z kolei 10 listopada 2023 r. w Berlinie, w ramach zorganizowanej w Bundestagu konferencji „60 Jahre Auschwitz-Prozess. Erinnerung – Aufarbeitung – Mahnung”, przedstawiłem referat „Jan Sehn – treibende Kraft bei der juristischen Ahndung der deutschen Verbrechen in Polen”.

W 2017 r. współprowadziłem warszawskie seminarium Polskiej Fundacji im. Roberta Schumana „Nowy prezydent Niemiec – jego rola i oczekiwania”.

6.2. Osiągnięcia organizacyjne.

Jestem zaangażowany w Centralny Projekt Badawczy IPN „Twórcy, dziennikarze i naukowcy wobec władz komunistycznych”. W jego ramach byłem – wraz z dr. hab. Sebastianem Ligarskim – współorganizatorem ogólnopolskiej konferencji naukowej

IPN „Filmowcy w rzeczywistości politycznej Polski Ludowej”, która odbyła się 23 i 24 maja 2023 r. w Szczecinie (zob. *Filmowcy w czasach PRL-u*, „Kurier Szczeciński”, 22.05.2023). Do udziału zaprosiliśmy historyków, filmoznawców i przedstawicieli innych dyscyplin naukowych. Łącznie zostało wygłoszonych 26 referatów. W ramach konferencji odbyła się też prowadzona przeze mnie debata z udziałem reżyserów, którzy podejmowali w swych filmach szeroko pojętą tematykę lustracyjną. Obecnie redaguję wraz z dr. hab. Sebastianem Ligarskim tom konferencyjny. Otrzymał on już pozytywne recenzje i ma się ukazać nakładem Wydawnictwa IPN.

6.3. Osiągnięcia popularyzujące naukę.

Oprócz książek i artykułów naukowych dość regularnie publikuję krótkie i obszerniejsze prace popularne bądź popularnonaukowe o tematyce historycznej. Po roku 2016 – tj. po obronie mojej rozprawy doktorskiej – ukazywały się one m.in. na łamach „Biuletynu IPN”, „Perspectives on the 20th Century”, „Polityki”, „Tygodnika Powszechnego”, „Tygodnika Solidarność”, „Rzeczpospolitej”, „Berliner Zeitung”, w dziennikach grupy Polska Press oraz w portalu Twarze Solidarności.

Jako autor książek i artykułów historycznych udzieliłem licznych wywiadów i wypowiedzi eksperckich – po roku 2016 m.in. programom „Ex Libris”, „Flesz historii” i „Przystanek Historia” kanału TVP Historia, dziennikom telewizyjnym „Wiadomości” i „19:30” TVP1, programowi „Warszawski Dzień” TVP3 Warszawa, niemieckiej telewizji publicznej ARD, Polskiemu Radiu (w tym sekcji niemieckiej), Radiu TOK FM, Radiu Warszawa, Radiu Szczecin, internetowej rozgłośni Halo.Radio, niemieckiemu polskojęzycznemu radiu COSMO, niemieckiemu regionalnemu radiu publicznemu RBB, „Polsce The Times”, „Dziennikowi Polskiemu”, „Kurierowi Szczecińskiemu”, niemieckiemu dziennikowi „Nordkurier”, portalom histmag.org, polishhistory.pl, przystanekhistoria.pl, smakksiazki.pl, thefirstnews.com, weekend.gazeta.pl oraz w ramach podcastu „Dawno, dawno czemu”.

W 2020 r. współpracowałem przy tworzeniu wystawy IPN „Powstanie Grudniowe 1970 roku”. Na przełomie lat 2020–2021 była ona prezentowana jednocześnie w Szczecinie, Gdańsku, Gdyni i Elblągu, a rok później w Warszawie.

20 listopada 2020 r. wziąłem udział w dyskusji „Świat wobec Szczecina. Spojrzenie znad Łaby i Szprewy”, transmitowanej w IPNtv.

12 stycznia 2021 r. w ramach międzynarodowej konferencji online „Archiwum: Aktywacja!”, inaugurującej cyfrowe Archiwum Instytutu Pileckiego, uczestniczyłem w panelu „Archiwum w kulturze. Jak z dokumentów rodzą się opowieści?”.

10 grudnia 2021 r. w Cottbus wziąłem udział w dyskusji „Solidarität mit Solidarność”, zorganizowanej przez Fundację im. Friedricha Naumanna z okazji 40. rocznicy wprowadzenia w Polsce stanu wojennego.

W filmie dokumentalnym Piotra Litki *Łowca nazistów* mówiłem o tytułowym bohaterze – prof. Janie Sehnle. Film miał premierę 27 stycznia 2022 r. w TVP Historia.

Jako koreferent 2 marca 2022 r. uczestniczyłem w warszawskim seminarium Instytutu Pileckiego „Procesy przed Najwyższym Trybunałem Narodowym. Sąd zwycięzców nad zwycięzonymi?”.

Podczas odbywającego się w Krakowie V Światowego Kongresu Tłumaczy Literatury Polskiej (2–4 czerwca 2022 r.) wziąłem udział w debacie „Na tropach historii: 100 pytań do Bogdana Musiała i Filipa Gańczaka”.

W Centralnym Przystanku Historia IPN w Warszawie 17 stycznia 2023 r. uczestniczyłem w transmitowanej online debacie „Praska Wiosna i inne bunty w bloku wschodnim” w ramach cyklu „Między mitem a rzeczywistością” (mówiłem o powstaniu robotniczym w NRD).

7. Oprócz kwestii wymienionych w pkt. 1-6, wnioskodawca może podać inne informacje, ważne z jego punktu widzenia, dotyczące jego kariery zawodowej.

W roku akademickim 2012/13 zrealizowałem dziesięciomiesięczny pobyt badawczy na Wolnym Uniwersytecie w Berlinie, a w roku 2019 – dwumiesięczny staż stypendialny w Instytucie im. Fritza Bauera we Frankfurcie nad Menem.

W Instytucie Pamięci Narodowej jestem członkiem Zespołu Ekspertckiego ds. Kontaktów Międzynarodowych (od 2022 r.). Na początku 2024 r. dołączyłem ponadto do redakcji rocznika naukowego „Institute of National Remembrance Review” (40 pkt. MNiSW).

Za „zasługi w dokumentowaniu i upamiętnianiu prawdy o najnowszej historii Polski” postanowieniem Prezydenta RP z 21 listopada 2022 r. zostałem odznaczony Brązowym Krzyżem Zasługi.

Filip Gańczak

.....
(podpis wnioskodawcy)